

УДК 37.013.73(477).043:008

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-5\(5\)-623-635](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-5(5)-623-635)

Ордіна Лариса Леонідівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософських та політичних наук, Білоцерківський національний аграрний університет, Соборна площа, 8/1, м. Біла Церква, 09117, тел.: (050) 168-23-21, <https://orcid.org/0000-0003-4127-6225>

Росавицький Олександр Олексійович старший викладач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін, Білоцерківський національний аграрний університет, Соборна площа, 8/1, м. Біла Церква, 09117, тел.: (067) 103-54-76, <https://orcid.org/0000-0002-9820-7530>

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДУМКИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ Д. ЧИЖЕВСЬКОГО

Анотація. Внесок Д. І. Чижевського до україністики інноваційний та багатогранний, діапазон і розмаїття тематики достатньо широкі: від дослідження та аналізу літератури і культури Київської Русі до розгляду українського інтелектуального життя ХІХ ст. Звертаючись до досить складного процесу сприйняття та поширення ідей античності в Україні, Д. І. Чижевський систематизує історичні періоди ХІ-ХІІІ ст. та ХVІ-ХVІІ ст., вважаючи, що між цими періодами є відмінність у мові (в ХІ-ХІІІ ст. переважають переклади з грецької мови, у ХVІ-ХVІІ ст. - латина). Д. І. Чижевському належать перші узагальнюючі праці з історії української філософії, завдяки яким його визнано фундатором історико-філософського українознавства.

Значно збагативши сучасну філософську й славістичну науку, науково-педагогічна діяльність Д. І. Чижевського сприяла розвитку нових напрямів в університетській освіті: компаративні дослідження слов'янських літератур, історія філософської думки в Україні, історія української літератури тощо. Плідна науково-педагогічна робота Д. І. Чижевського проявилася також і в забезпеченні студентів навчальними матеріалами, збагаченні бібліотечних фондів, підготовці висококваліфікованих університетських кадрів.

Осмилення філософії Г. Сковороди аналізується інтерпретацією Д. І. Чижевським поглядів українського філософа. Виокремлення релігійно-містичного аспекту в концепції світобачення Г. Сковороди та ґрунтовна розробка його символізму становлять важливі наукові

здобутки Д. І. Чижевського, особливо в контексті критики цих аспектів за доби тоталітаризму.

Відкриття Д. І. Чижевським втраченого твору чеського педагога Яна Амоса Коменського «Загальна порада про виправлення людських справ» стало найвагомим дослідженням у коменіології ХХ століття, оскільки дозволило не тільки критично осмислити педагогічну систему Я. А. Коменського, а й систематизувати всю його творчу спадщину.

Ключові слова: науково-педагогічна діяльність, систематизація історико-філософського процесу, національний світогляд, осмислення філософії Г. Сковороди, коменіологія.

Ordina Larysa Leonidivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophical and Political Sciences, Bila Tserkva National Agrarian University, pl. 8/1 Soborna, Bila Tserkva, tel.: (050) 168-23-21, <https://orcid.org/0000-0003-4127-6225>

Rosavitsky Alexander Oleksiyovych Senior lecturer of the department of constitutional law and theoretical and legal disciplines, Bila Tserkva National Agrarian University, pl. 8/1 Soborna, Bila Tserkva, tel.: (067) 103-54-76, <https://orcid.org/0000-0002-9820-7530>

SYSTEMATIZATION OF THE HISTORY OF UKRAINIAN THOUGHT IN THE PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF D. CHIZHEVSKY

Abstract. D. I. Chyzhevsky contribution to Ukrainian studies is innovative and multifaceted, the range and variety of topics are wide enough: from the study and analysis of the literature and culture of Kyivan Rus to the consideration of the Ukrainian intellectual life of the 19th century. Turning to the rather complex process of perception and dissemination of ideas of antiquity in Ukraine, D. I. Chyzhevsky systematizes the historical periods of the XI-XIII centuries. and XVI-XVII centuries, considering that there is a difference in language between these periods (in the XI-XIII centuries, translations from the Greek language prevail, in the XVI-XVII centuries - Latin). D. I. Chyzhevsky is the author of the first generalizing works on the history of Ukrainian philosophy, thanks to which he is recognized as the founder of historical and philosophical Ukrainian studies.

Significantly enriching modern philosophical and Slavic science, D. I. Chyzhevsky scientific and pedagogical activity contributed to the development of new directions in university education: comparative studies of

Slavic literatures, the history of philosophical thought in Ukraine, the history of Ukrainian literature. D. I. Chyzhevskyi's fruitful scientific and pedagogical work was also manifested in providing students with educational materials, enriching library collections, and training highly qualified university personnel.

The understanding of the philosophy of H. Skovoroda is analyzed by the interpretation of D. I. Chyzhevskyi's views of the Ukrainian philosopher. Highlighting the religious-mystical aspect in the concept of worldview of H. Skovoroda and the thorough development of its symbolism are important scientific achievements of D. I. Chyzhevskyi, especially in the context of criticism of these aspects during the era of totalitarianism.

The discovery by D. I. Chyzhevsky of the lost work of the Czech pedagogue Jan Amos Comenius "General advice on the correction of human affairs" became the most important study in comeniology of the 20th century, as it allowed not only to critically consider the pedagogical system of J. A. Comenius, but also to systematize his entire creative heritage.

Keywords: scientific and pedagogical activity, systematization of the historical-philosophical process, national outlook, understanding of the philosophy of H. Skovoroda, comeniology.

Постановка проблеми. Однією із центральних постатей української інтелектуальної традиції ХХ століття, що активно досліджується істориками української філософії є Дмитро Іванович Чижевський (1894-1977) – український філософ, культуролог, славіст, дослідник релігії та слов'янської духовності, професор Гарвардського університету (США), керівник Інституту славістики Гейдельберзького університету (Німеччина).

В Україні вивчення наукової та педагогічної діяльності Д. Чижевського активізувалось з 90-х рр. ХХ ст. Серед праць, які присвячені історії філософії, варто назвати ранню розвідку Д. Чижевського «На теми філософії історії» (1925 р.). В інших же працях історико-філософські ідеї висловлені побіжно, часто як методологічне підґрунтя для розв'язання конкретних наукових проблем (наприклад, у статтях «Культурно - історичні епохи» (1948 р.) та «Початки і кінці нових ідеологічних епох» (1954 р.)). Тому актуальними постають історико-українознавчі погляди Д. Чижевського, що становлять певний інтерес для розуміння специфіки розвитку української філософії для пояснення особливостей розвитку української національної ідеології.

Українські ідеологи, безпосередньо пов'язані з практикою політичної боротьби (В. Липинський, Д. Донцов, Ю. Вассиян) фіксують

не лише момент поразки визвольних змагань 1917- 1921 рр., а вважають їх фактором надії на майбутнє політичне відродження України. Від розгадки таємниці історії, вважали вони, залежить відкриття долі української нації. При цьому метою осмисленого погляду на історію, є конструювання певної «картини» чи «образу» історії з точки зору потреб сьогодення. У свою чергу, таке звернення до минулого базується на специфічній ідеї зв'язку між минулим і сучасністю, коли сучасність вважається прямим продовженням минулого; і минуле, у свою чергу, є такою причиною, наслідком якої обов'язково буде сучасність.

Незважаючи на це, постать, наукова спадщина і педагогічна діяльність Д. Чижевського й досі залишаються малодослідженими в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільша кількість історіософських текстів, розмаїття концептуальних підходів, вплив на формування суспільно-політичної складової масових світоглядів дозволяє нам зробити висновок, що це був період найвищого злету української історичної думки у добу Модерну. Серед найбільш яскравих представників історіософського знання цього періоду слід виділити М. Грушевського, І. Франка, Б. Кістяківського, В. Липинського, Д. Донцова, Ю. Вассіяна, І. Мірчука, Ю. Липу, М. Хвильового, Є. Маланюка, В. Петрова. Складовою історіософського дискурсу цього періоду по праву можуть бути названі й ідеї Дмитра Чижевського.

Наукову спадщину Д. Чижевського досліджували вчені І. Валявко, О. Блашків, М. Гольберг, А. Макарова, Н. Мозгова, М. Наєнко, Є. Пшеничний та ін. Дослідження педагогічної діяльності вченого висвітлено у працях Г. Васяновича, Д. Наливайка, Т. Пінчук, А. Погорілого та ін. Проте, недостатність наукових розробок щодо науково-педагогічної діяльності Д. Чижевського потребує подальших напрацювань.

Мета статті - теоретично обґрунтувати історико-українознавчі ідеї Д. Чижевського та проаналізувати особливості науково-педагогічної діяльності вченого в контексті систематизації історико-філософського процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Дмитро Іванович Чижевський народився 23 березня (4 квітня) 1894 р. в м. Олександрія Херсонської губернії. Важливе місце у духовному становленні майбутнього вченого та формуванні його світогляду належить батькам Д. Чижевського. Батько – Іван Костянтинович - артилерійський офіцер, обирався головою управи цього міста, в 1906 році став депутатом Державної думи, де був одним із керівників Українського

парламентського клубу-фракції Партії українців у цьому органі. Мати – Марія Дмитрівна, художниця і педагог, за порадою І. Репіна, розшукувала і навчала живопису талановитих дітей. Навчався Д. Чижевський у місцевій початковій школі, а з 1904 по 1911 рік в Олександрійській класичній гімназії. Окрім того, велику поживу для молодого допитливого розуму давала батькова бібліотека, багата на філософську наукову та художню літературу. Інтереси Чижевського-гімназиста не обмежуються навчанням, він організував просвітницький, а пізніше й політичний гуртки.

У 1911 р. Д. І. Чижевський стає студентом фізико-математичного факультету Петербурзького університету, а в 1913 р. – переїжджає на навчання до Київського університету св. Володимира. Зрозумівши, що його покликання в царині філософії та філології, продовжує навчання на історико-філологічному факультеті цього університету, де поєднує навчання з активною політичною діяльністю в Українському соціал-демократичному русі. Після арешту за революційну діяльність, Д. Чижевському вдалося уникнути розстрілу і емігрувати в Німеччину. В 1921-1924 роках він продовжує своє навчання в ряді німецьких університетів. Серед тогочасних його наставників були видатні філософи ХХ століття: Е. Гуссерль, К. Ясперс, М. Хайдеггер та ін.

Плідний період викладацької та наукової роботи, який продовжувався кілька десятиліть, розпочався з 1924 р. у Празькому Українському високому педагогічному інституті ім. Михайла Драгоманова. Цей етап його життя значно вплинув на зацікавлення українською філософією та культурою. У Празі Д. Чижевський спілкувався з українськими громадсько-культурними діячами, науковцями, студентами, які значно вплинули на його світогляд. В Українському високому педагогічному інституті імені Михайла Драгоманова Д. Чижевський викладав логіку, історію філософії, естетику, історію релігій. Для низки курсів він розробив та опублікував курси лекцій («Логіка» 1924 р.) та хрестоматії («Історія філософії» 1926 р.). Окремим виданням вийшла праця, присвячена становленню і розвитку філософської науки в Україні «Філософія на Україні (Спроба історіографії)» (1926 і 1928 рр.). У 1929 р. обіймає посаду професора в Українському вільному університеті у Празі. Саме тут він захистив докторську дисертацію «Гегель і французька революція» (1929) та визначив пріоритетний напрям своїх досліджень – історія філософії слов'янських народів. Працюючи на посаді професора філософії УВУ, Д. Чижевський опублікував «Нарис з історії філософії на Україні» (1931 р.), чим фактично окреслив схему розвитку української історії філософії.

Водночас у праці він зазначає, що мета її полягає у пробудженні уваги науковців і студентів до цього напрямку дослідження, а згадка про Г. Сковороду є лише короткою анотацією до більш ґрунтовного дослідження [1]. Досліджуючи архіви, Д. Чижевський натрапив на знахідку, яка стала найбільшим відкриттям у його житті - це рукопис головного твору чеського реформатора освіти, теолога й поета Яна Амоса Коменського (1592-1670), який сто п'ятдесят років вважався втраченим. У 1932 р. Д. Чижевського запросили до Німеччини викладати у Галльському університеті, де він створив славістичні студії. Окрім Галльського університету Д. Чижевський викладав в університетах Йєни та Марбурга, епізодично виступав з лекціями в багатьох університетах інших європейських країн: Польща, Франція, Швеція та ін. 1949 року Д. Чижевський залишає Європу і від'їжджає до США, де йому запропоновано посаду професора в Гарвардському університеті. Він працював у Гарварді до 1956 року, викладав славістику, а також опублікував монографію «Outline of Comparative Slavic Literatures» («Порівняльна історія слов'янських літератур», 1952 р.), яка була призначена для навчальних цілей студентів.

Дмитро Чижевський був надто глибоко закорінений у німецьку академічну традицію, щоб безболісно прижитися в американському середовищі і у 1956 р. повертається до Німеччини, де очолює Інститут славістики Гейдельберзького університету. У 1962 р. його обрано дійсним членом Гейдельберзької академії наук, а незабаром і Хорватської академії наук у Загребі. В Гейдельберзі, 18 квітня 1977 року завершився життєвий і науково-педагогічний шлях Дмитра Івановича Чижевського.

Розглядаючи систематизацію історії української думки в працях Д. Чижевського, варто зазначити, що вчений пропонує ділити історію на періоди, виходячи із змістовних характеристик епохи. У його роботі «Культурно-історичні епохи», проблема змісту розглядається на прикладі фактів літератури, мистецтва і, більш широко, фактів європейської та української культури[2]. Література чи мистецтво є складовою історії, тому те, що характерне для мистецької епохи, у якійсь мірі, стосується і всього історичного процесу. Якраз при такому підході історія стає історією стилів, «себто історією зміни певних для кожної доби характеристичних систем мистецьких ідеалів, мистецьких смаків та характеристичних рис мистецької творчості[3,9].» При цьому, кожна епоха має своє обличчя, «свій стиль». У якості попередньої гіпотези, Д. Чижевський пише про «хвилювання» таких культурних стилів європейської історії: раннє середньовіччя поступається пізньому

середньовіччю, те, у свою чергу, переходить у Ренесанс, після Ренесансу йде бароко, після бароко настає класицизм, далі йде романтизм, потім реалізм, котрий закінчується з настанням неоромантизму (символізму) або ще модернізму і, врешті, стиль сучасності – це неокласицизм[3].

З'ясовується, що звертаючись до досить складного процесу сприйняття та поширення ідей античності в Україні, Д. Чижевський відокремлює матеріал, що стосується української історії XI-XIII ст. від матеріалу історії XVI-XVII ст., вважаючи такий поділ важливим і потрібним, адже між цими періодами є велика різниця як у мові (в XI-XIII ст. переважають переклади з грецької мови, тоді, як у XVI-XVII ст. - латина), так і в методах та формах ознайомлення з античною спадщиною. Що стосується першого періоду (I-V ст.), то, спираючись на численні попередні й сучасні дослідження етногенезу слов'ян та різні концепції щодо формування ранньосередньовічної слов'янської культури, досить вірогідним є факт безпосереднього впливу античної цивілізації, яка постала на півдні України і вплинула на місцеву культуру, до якої належали і наші прабатьки[4].

Другий період генезису антично-українських відносин починається з X-XI ст. і триває приблизно до середини XIV ст. Він пов'язаний з християнізацією Русі і сильним впливом візантійської культури, підґрунтя якої становлять культурні здобутки Греції та Риму. В цей період античні впливи діють на розвиток української культури опосередковано, переважно через перекладну літературу («Хроніка» Георгія Амартола, «Хроніка» Івана Малали, «Бджоли», «Ізборник Святослава» 1073р., «Діоптра», твори Йоана Дамаскіна тощо). Один з безумовних наукових здобутків Д. Чижевського - його дослідницька розвідка про життя та філософію Платона в літературі стародавньої Русі, де на підставі досліджень різних літературних джерел вчений приходить до висновку, що попри певну поверховість і деяку неточність біографічних даних про видатного античного філософа, що подавала стародавня література, знайомство з його ідеями є безсумнівно важливим фактом впливу античної думки на українську культуру.

Період з середини XIV ст. до початку XVI ст. можна вважати перехідним. У цей час з'являються нові переклади отців церкви та християнських письменників (наприклад, Ісаака Сірина, Григорія Синаїта, Григорія Палами та інших), а також впливова в подальшому пам'ятка – «Аріопагітик» з коментарем Максима Ісповідника. Продовження ж старої традиції переважно зводилось до копіювання та оброблення старих творів.

Наступний період зацікавленості античною культурою (XVI-XVII ст.) починається з проникнення в Україну відгуків західного Ренесансу та Реформації і має свої особливості: латинізацію мови та безпосереднє знайомство з античною літературою. В цей час постають численні твори українських авторів, написані латинською мовою, - це і підручники Київської академії, і богословські твори А. Зернікова, С. Яворського, Ф. Прокоповича, вірші тощо. За дослідженнями Д. Чижевського, античне літописання та нова література латинською мовою вагомо впливали на так звані «козацькі літописи», наприклад, Густинський літопис та інші. У цей час в українських бібліотеках вже можна було знайти твори багатьох античних філософів, погляди яких викладались у шкільних курсах. Наприклад, ідеї Епікура та Сенеки широко застосовувалися в етичних курсах Києво-Могилянської академії та в українських колегіумах, а курси поезики переважно ґрунтувалися на античній естетико-літературній теорії, зокрема, в розробці теорії драми, українські автори спиралися на теорію античної трагедії, висвітлену в трактаті Аристотеля «Про поетичне мистецтво», та на поезику Горація[5].

Досліджуючи історію української культури, Д. Чижевський вважав, що антична культура впливала на розвиток української духовної історії від часу формування слов'янських племен на терені України і до новітніх часів, адже й новітня українська література почалася саме з відгуків на літературу античну, хоча б і у формі трагедій І. Котляревського, О. Лобисевича та П. Гулака-Артемівського.

Серед важливих завдань, які ставили собі викладачі українських університетів у Празі слід назвати підготовку молоді до діяльності серед свого народу, в українських інституціях, майбутніх урядах; надання можливості наукового розвитку українським професорам, які тимчасово виїхали за кордон, з метою підготовки молоді до служіння Україні. У цьому контексті науково-освітня діяльність повинна була тісно переплітатися з національним вихованням. Важливо відмітити, що філософію Д. Чижевський вважав необхідною складовою університетського навчання. Навчити філософствувати – це не навчити сухій теорії, філософствування як академічна дисципліна передбачає розвиток мислення, саморефлексії, побудову нерозривного взаємозв'язку між душею і розумом, що сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, патріота своєї землі [5]. Д. Чижевський був переконаний, що саме в академічному середовищі здобуваються не тільки знання, але й формується вища культурна нація.

У педагогічній діяльності Д. Чижевський володів необхідними якостями наукового керівника (неординарна ерудиція, переконливість

думок, особистісна емоційність, контактність, доброзичливість, викладацька майстерність), які сприяли формуванню нового покоління науковців. Він зумів об'єднати довкола себе багатьох учнів, створити наукову атмосферу, що вимагала дискусій, здорової конкуренції, за допомогою якої створювалися необхідні умови для формування в них навичок науково-дослідної діяльності.

Спеціальним предметом досліджень Д. Чижевського стали проблеми організації й змісту навчання на докторських програмах. Він виокремив основні тенденції їх модернізації: наявність в програмах чітко вираженої навчальної й наукової складових, де пріоритетним є науковий компонент; включення до докторських програм спеціальних дисциплін та курсів, які сприяють розвитку загальних компетенцій докторантів; розширення міждисциплінарних зав'язків при підготовці наукових кадрів.

Світоглядні настанови Григорія Сковороди приваблювали до досліджень над спадщиною українського філософа багатьох учених різних епох, котрі давали досить суперечливі оцінки його творчості.

На початку ХХ ст. спробу ретельно проаналізувати систему філософських поглядів видатного українського філософа зробив Д. Чижевський у своїй праці «Філософія Г. С. Сковороди» (Варшава, 1934р.). Д. І. Чижевський шукає в ідеях Сковороди «...внутрішньої єдності, що впливала б не з якихось на нього впливів, а виникала б із глибини його власного духу [6,45]». Ці пошуки внутрішнього фундаменту, на якому тримається вся подальша філософська конструкція - є однією з головних методологічних засад у дослідницьких студіях Дмитра Чижевського.

Крім пошуків підстав, на яких ґрунтується філософія Г. Сковороди, Д. Чижевський намагається виявити паралелі між його думками та думками інших філософів, він шукає спорідненість у розумінні світу та сенсу життя між українським філософом та представниками інших культур. Задля цього, вчений у кожній главі своєї праці спочатку розглядає систему думок Г. Сковороди, а потім наводить паралелі з історії світової думки (щоправда, надає перевагу течіям німецького містицизму). Такий підхід до аналізу філософії Г. Сковороди є особливо важливим, на той час погляди українського філософа були багато в чому сфальсифіковані з метою привести їх у відповідність до панівної марксистсько-ленінської філософії. На цьому тлі, праця Д. Чижевського має непересічне наукове значення. В ній акцентується християнсько-містичний аспект світобачення Г. Сковороди.

Концепцію світобачення Григорія Сковороди Д. Чижевський вибудовує шляхом ґрунтового аналізу його метафізики, антропології та

етики. Він розглядає підстави філософських поглядів Сковороди і виокремлює головні з них: діалектику, символічне пізнання світу та своєрідну інтерпретацію Біблії[6]. Принципи діалектичного мислення виступають у Г. Сковороди в досить загостреній формі і пронизують всю його творчість: «Весь світ складається з двох натур: одна видима, друга - невидима. Видима натура зветься твар, а невидима – Бог. Все тепер по двоє бачиш: дві води, дві землі. І все живе зараз у тобі розділене на дві частини. ... старе і нове, явне і таємне. Є тіло земляне, а є духовне, сокровенне, таємне, вічне[7,166]».

За Сковородою протиріччя пронизують весь світ, а людське життя є рух між ними. І цей діалектичний рух, як зазначає Д. Чижевський, є кругообіг, рух, що повертається до свого початку.

Д. Чижевський, розглядаючи філософію Г. Сковороди про внутрішню людину виокремлює чотири ступеня її пізнання:

- перший ступінь є підготовчим і полягає в усвідомленні того, що внутрішня людина взагалі існує;

- другий ступінь - спроби пізнання в собі внутрішньої людини, що утворює підвалини для з'єднання з нею;

- третій ступінь - це боротьба внутрішньої людини з зовнішньою, де в разі перемоги першої відбувається друге народження людини;

- четвертий ступінь є розквіт внутрішньої людини, яка набуває божественних атрибутів[8].

Педагогічні погляди Г. Сковороди в оцінках Д. Чижевського розкриваються в контексті аналізу релігійних, етичних й антропометричних засад його філософської концепції, яка нерозривно пов'язана з питаннями виховання особистості. У педагогіці українського мислителя Д. Чижевський виокремлює принципи природо відповідності та народності, а також вказує на гуманістичний характер його педагогічних ідей. За Д. Чижевським, найвищою формою виховання людини у Г. Сковороди є самопізнання та самовдосконалення, що допомагають їй піднятися до Бога та стати вільною, високоморальною, духовно багатою особистістю.

Найбільшу славу Д. Чижевському принесло відкриття у 1934 році основного твору Я. А. Коменського «Загальна порада про виправлення людських справ», що спровокувало гучний резонанс у європейських педагогічних колах[9]. Радянська педагогічна наука не була знайома з цими знахідками, оскільки тогочасна тоталітарна система не дозволяла навіть згадувати ім'я Д. Чижевського, якого вважали зрадником батьківщини. Тільки після припинення холодної війни радянські

педагоги змогли познайомитися з цією працею Я. А. Коменського. Слід зазначити, що у міжвоєнний період спадщина Я. А. Коменського фактично не досліджувалася. В академічних колах Чехословаччини тієї доби панував позитивістський підхід до вивчення різних наукових проблем. Згідно цього підходу усі дослідження сутності явищ, субстанції та речей є метафізичним пізнанням, тобто ненауковим.

Як зазначав сам Д. Чижевський, чехословацька наука, зокрема й коменіологія, використовувала природничо-науковий метод при дослідженні не тільки природи, але й суспільства, мови, культури, що не могло не позначитися на коменіологічних дослідженнях. Адже, зрозуміти погляди Я. А. Коменського, який належав до видатних мислителів-містиків XVII ст. представникам позитивістського підходу було неможливо. Незважаючи на все вищесказане, Д. Чижевський продовжував досліджувати знайдені манускрипти Я. А. Коменського.

Коменіологічні дослідження упевнили українського славіста в необхідності повного видання творів Я. А. Коменського та кваліфікованій інтерпретації його спадщини. Д. Чижевський не припиняв роботу над працями Я. А. Коменського і під час Другої світової війни. Він продовжував передруковувати частини віднайденого твору, готував коменіологічні статті для чехословацьких часописів, аналізував літературні праці чеського педагога, активно листувався з празькими коменіологами тощо. Передрук творів Я. А. Коменського потребував значних фінансових та фізичних зусиль. До цієї роботи він залучив своїх учнів та аспірантів, а також додатково оплатив найманих працівників. Утім часу та грошей катастрофічно бракувало. У цей час він також працював і над нарисом про стилістичні особливості «Лабіринту світу та раю серця» та коректурою «Пансофічного словника» Я. А. Коменського, аналізом його філософських ідей у контексті епохи Бароко. Проте ці дослідження побачили світ під час його перебування у Гарварді, а «Загальна порада...» вийшла друком тільки у 1966 році без коментарів Д. Чижевського, якого у Чехословацькій Соціалістичній Республіці, як і в Радянському Союзі вважали буржуазним націоналістом та намагалися взагалі не згадувати його ім'я.

Висновки. Науковий доробок Д. І. Чижевського є вагомим джерелом для виявлення педагогічних ідей, з'ясуванням внеску вченого в розвиток педагогічної науки. З огляду на проведений історико-філософський аналіз праць Д. І. Чижевського можна зробити висновок, що вчений вперше виокремлено дослідив історію української філософії як галузі історико-філософських досліджень, а ретельна дослідницька праця вченого значно збагатила українську інтелектуальну історію.

У дослідженнях Д. Чижевського нами виокремлено педагогічні ідеї відомих особистостей, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної думки. Зокрема інтерпретація Д. Чижевським символізму Г. Сковороди в контексті барокової культури, розкриття його містико-релігійного світогляду дозволила виокремити педагогічні погляди українського мислителя, які базуються на засадах християнської антропології та містицизму. Дослідження Д. Чижевським філософсько-релігійних і педагогічних поглядів Я. А. Коменського сприяла розкриттю його постаті як видатного слов'янського мислителя, універсального вченого свого часу.

У педагогічній діяльності Д. І. Чижевський наполягав на аксіологічному й антропоцентричному підходах до формування змісту університетської освіти, повернення до ідеалів національної культури, формування морально-християнських цінностей особистості, створення умов для розкриття індивідуальних здібностей особистості, забезпечення можливостей для самовиховання та самонавчання впродовж життя.

Література:

1. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Дмитро Чижевський. – К. : Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. – 230 с.
2. Артюх В. Філософсько-історичні ідеї у творчості Дмитра Чижевського / В. Артюх // Вісник Київського Національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія : Філософія. Політологія. – 2006. – №81/83. – С. 131 – 134.
3. Чижевський Д. Сімнадцяте сторіччя в духовній історії України. / Д. Чижевський // Арка, N 3-4 за березень-квітень 1948 р. - С. 9.
4. Чижевський Д. Філософські твори: у 4-х т. / Дмитро Чижевський // Під заг. ред. В. Лісового. – Т. 1. – К. : Смолоскип, 2005. – 402 с.
5. Чижевський Д. Українські друки в Галле / Д. Чижевський. – Краків – Львів : Українське видавництво, 1943. – 32 с.
6. Чижевський Д. І. Філософія Г. С. Сковороди / Підготовка тексту й передне слово проф. Леоніда Ушкалова / Дмитро Чижевський. – Харків: Прапор, 2004. – 272 с.
7. Горський В.С. Спадщина Г. С. Сковороди в історико-філософських дослідженнях. / В. С. Горський // Сковорода Григорій: дослідження, розвідки, матеріали.- Київ, 1992.-С.166-167.
8. Суділовська М. Філософсько-педагогічні погляди Г. Сковороди в дослідженнях Д. Чижевського / М. Суділовська // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. . – Бердянськ : ФО-П Ткачук О. В., 2016. – Випуск 1.– С. 54 – 60.
9. Лучкевич В. В Коменіана в українській педагогічній історіографії (друга половина XIX перша половина XX ст. : дис... канд. педагог. наук: 13.00.01 / Вікторія Володимирівна Лучкевич ; Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2009. – 223 арк.

References:

1. Chyzhevskyi D.(1992). *Narysy z istorii filosofii na Ukraini [Essays on the history of philosophy in Ukraine]* Kyiv: Vyd-vo «Orii» pry UKSP «Kobza» [in Ukrainian].

2. Artiukh V. (2006). *Filosofsko-istorychni idei u tvorchosti Dmytra Chyzhevskoho* [Philosophical and historical ideas in the work of Dmytro Chizhevsky]. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho universytetu im. T. H. Shevchenka. Seriiia : Filosofiiia. Politolohiia - Bulletin of Kyiv National University named after T. G. Shevchenko. Series: Philosophy. Politology*, 131 – 134 [in Ukrainian].

3. Chyzhevskiyi D. (1948). *Simmadtsiate storichchia v dukhovnii istorii Ukrainy*. [The seventeenth century in the spiritual history of Ukraine.] Arka, N 3-4 [in Germany].

4. Chyzhevskiyi D. (2005). *Filosofski tvory: u 4-kh t.* [Philosophical works: in 4 vols.]. V. Lisovyi (Ed.). Kyiv: «Smoloskyp» [in Ukrainian].

5. Chyzhevskiyi D. (1943). *Ukrainski druky v Halle* [Ukrainian prints in Halle] Krakiv-Lviv: Ukrainske vydavnytstvo [in Ukrainian].

6. Chyzhevskiyi D. (2004). *Filosofiiia H. S. Skovorody* [Philosophy of H. S. Skovoroda]/ Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].

7. Horskyi V.S. (1992). *Spadshchyna H. S. Skovorody v istoryko-filosofskykh doslidzhenniakh* [The heritage of H. S. Skovoroda in historical and philosophical research] Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

8. Sudilovska M. (2016). *Filosofsko-pedahohichni pohliady H. Skovorody v doslidzhenniakh D. Chyzhevskoho* [Philosophical and pedagogical views of H. Skovoroda in the studies of D. Chyzhevskoho]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky. - Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*. 54-60 [in Ukrainian].

9. Luchkevych V. V. (2009). *Komeniana v ukrainskii pedahohichnii istoriografii (druha polovyna XIX persha polovyna XX st* [Comenius in Ukrainian pedagogical historiography (the second half of the 19th and the first half of the 20th centuries)]. *Candidate's thesis*. Drohobych: DDPU [in Ukrainian].